

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.4>**В. В. Ластовка**

аспірант кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
orcid.org/0009-0005-0077-2830

ПРАВОВА ПРИРОДА ФАКТУ СМЕРТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СУДАМИ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

У статті розкривається правова сутність факту смерті військовослужбовця, вплив її характеристик на виникнення судочинства у справах про встановлення факту смерті військовослужбовця, його розвитку та завершення, а, отже, й на захист прав та інтересів заінтересованих у встановленні факту смерті військовослужбовця осіб.

Демонструється недосконалість правового регулювання судочинства у справах про встановлення факту смерті військовослужбовця, що полягає у розбіжностях законів та підзаконних актів, різного сприйняття судами одних і тих самих документів, у яких зазначаються факти, що свідчать про настання смерті військовослужбовця та обставин, за яких це сталося: в одних випадках судом робиться висновок про достатність, наприклад, акту про настання смерті, який підписаний військовослужбовцями, які стали свідками відповідної події, інші ж суди зазначають про нестачу доказів за наявності такого ж акту.

Здійснено аналіз правової категорії «смерть особи», її правових наслідків як для померлого, так і для спадкоємців та суспільства у цілому. Враховуючи правове регулювання наслідків смерті особи, зроблено висновок, що факт смерті – юридичний, чи правовий, адже тягне за собою виникнення, зміну та припинення прав і обов'язків. Особливу увагу при цьому приділено положенням Цивільного кодексу України, якими регулюються питання правового статусу померлої особи та її спадкоємців.

Доведено, що єдиним безспірним документом, що засвідчує факт смерті, згідно із частиною 1 статті 18 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», є свідоцтво про смерть, яке уповноважений державою видавати лише органи Державної реєстрації актів цивільного стану. Та якщо у разі біологічної смерті це зробити не складно, адже лікарем видається довідка про смерть затвердженого зразку, яка є підставою для отримання свідоцтва про смерть, то у випадках смерті військовослужбовця та відсутності тіла загиблого, шлях отримання рідними свідоцтва про смерть наразі можливий лише через суд та його рішення.

Пропонується висновок про специфічні ознаки факту смерті військовослужбовця, які впливають на результати судочинства у справах про встановлення факту смерті військовослужбовця.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, факт смерті військовослужбовця.

Lastovka V. V. THE LEGAL NATURE OF THE FACT OF A SERVICEMAN'S DEATH AND ITS SIGNIFICANCE FOR JUDICIAL RESOLUTION OF CASES CONCERNING THE ESTABLISHMENT OF THE FACT OF A SERVICEMAN'S DEATH

This article elucidates the legal essence of the fact of a serviceman's death, its influence on the initiation, development, and conclusion of judicial proceedings in cases concerning the establishment of the fact of a serviceman's death, and, consequently, the protection of the rights and interests of individuals interested in establishing this fact.

It demonstrates the imperfections in the legal regulation of judicial proceedings in cases regarding the establishment of a serviceman's death. These imperfections manifest in inconsistencies between laws and subordinate legislation, and the varied perceptions by courts of identical documents that indicate the facts of a serviceman's death and the circumstances under which it occurred. In some instances, the court concludes that, for example, an act of death signed by servicemen who witnessed the event is sufficient, while other courts deem the same act as insufficient evidence.

An analysis of the legal category "death of a person" is conducted, focusing on its legal consequences for the deceased, their heirs, and society as a whole. Considering the legal regulation of the consequences of a person's death, it is concluded that the fact of death is juridical or legal, as it entails the emergence, alteration, and termination of rights and obligations. Particular attention is paid to the provisions of the Civil Code of Ukraine, which regulate the legal status of the deceased and their heirs.

It is proven that the only indisputable document confirming the fact of death, according to Part 1 of Article 18 of the Law of Ukraine "On State Registration of Civil Status Acts," is the death certificate, which can only be issued by the State Civil Status Registration authorities. While it is not difficult to obtain this document in the case of biological death, as a doctor issues a death certificate of an approved sample, which serves as the basis for obtaining the death certificate, in cases of a serviceman's death and the absence of the body, the only way for relatives to obtain a death certificate is through a court decision.

A conclusion is proposed regarding the specific characteristics of the fact of a serviceman's death that affect the outcomes of judicial proceedings in cases concerning the establishment of this fact.

Key words: civil proceedings, special proceedings, fact of serviceman's death.

Постановка проблеми. Встановлення факту смерті військовослужбовця є критичним аспектом правового регулювання, що має значний вплив на виникнення, розвиток та завершення судочинства у відповідних справах. Недосконалість існуючої правової бази, включаючи розбіжності між законами та підзаконними актами, а також різне сприйняття судами документів, що свідчать про настання смерті військовослужбовця, створює серйозні перешкоди у встановленні цього факту. В окремих випадках суди вважають достатніми акти про настання смерті, підписані свідками-військовослужбовцями, тоді як інші суди вимагають додаткових доказів.

Аналіз правової категорії «смерть особи» показує, що цей факт має значні юридичні наслідки для померлого, його спадкоємців та суспільства в цілому, оскільки призводить до виникнення, зміни або припинення прав і обов'язків. Важливим є те, що згідно з чинним законодавством України, єдиним безспірним документом, який засвідчує факт смерті, є свідоцтво про смерть, видане органами Державної реєстрації актів цивільного стану. У випадках біологічної смерті отримання цього документа не викликає складнощів, оскільки основою для його видачі є медична довідка про смерть. Проте у випадках смерті військовослужбовця та відсутності тіла, шлях отримання свідоцтва про смерть для родичів лежить через судові рішення, що значно ускладнює процес.

Необхідність вдосконалення правового регулювання у сфері встановлення факту смерті військовослужбовця обумовлена специфічними ознаками цього факту, які впливають на результати судочинства. Вирішення даної проблеми є необхідним для забезпечення захисту прав та інтересів осіб, заінтересованих у встановленні факту смерті військовослужбовця.

Метою даної статті є дослідження правової сутності факту смерті військовослужбовця та впливу його характеристик на судочинство у справах про встановлення факту смерті військовослужбовця. Це включає аналіз недоліків правового регулювання таких справ, дослідження правових наслідків факту смерті для померлого, спадкоємців та суспільства, а також визначення специфічних ознак, які впливають на результати судочинства. Особлива увага приділяється положенням Цивільного кодексу України та Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», а також процесу отримання свідоцтва про смерть у випадках смерті військовослужбовця.

Виклад основного матеріалу. Поняття чи назва «справи про встановлення факту смерті військовослужбовця» набула ознак усталеності і в наукових публікаціях, і у судовій практиці. Як бачимо, основним акцентом справ цієї категорії є фактор смерті, про встановлення якого наполягають заінтересовані у його встановленні особи.

Феномен смерті намагалися й намагаються розкрити представники різних наук, зокрема, філософії, логіки, психології, медицини тощо. Однак ними смерть людини аналізується в зовсім інших спектрах, ніж це має місце у правничій науці, хоча й юристи зазначають, що не існує єдиної думки щодо того, що являє смерть людини як юридичний факт [1, с. 166–170]. Але, як бачимо, у цій тезі стверджується про те, що смерть – це юридичний факт.

Одразу видається правильним зазначити, що смерть фізичної особи – це правове явище, адже з її настанням норми матеріального та процесуального права пов'язують виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків. І це можна продемонструвати, зокрема, на прикладах положень Цивільного кодексу України (далі ЦК України), при цьому поділивши правові наслідки смерті особи для померлого, та для його спадкоємців чи розпорядників, що були ним призначені за життя.

Отже, що стосується померлого, згідно із частиною 4 статті 25 ЦК України, у момент смерті фізичної особи припиняється її цивільна правоздатність, тобто здатність мати цивільні права та обов'язки; особисті папери померлої людини можуть бути використані, у тому числі шляхом опублікування, лише за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер (частина 4 статті 303 ЦК України); лише за згодою зазначених осіб можуть бути публічно показані фотографії, інші художні твори, на яких зображено померлу особу (частина 1 статті 308 ЦК України);

смерть власника майна, згідно із пунктом 11 частини 1 статті 346 Цивільного кодексу України, є підставою припинення права власності тощо.

Що стосується уповноваженої померлим особою, або у спадкоємців померлого, навпаки, у них також виникають права та обов'язки. Наприклад, якщо автором твору, який помер, було призначено особу для його охорони, його недоторканність охороняється саме такою особою, або ж, якщо такої особи не було призначено, спадкоємцями автора, іншими заінтересованими особами (частина 2 статті 439 ЦК України); до спадкоємців автора твору переходить право слідування, і діє воно до спливу строків чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір (частина 2 статті 448 ЦК України); до спадкоємців померлої особи переходять його права та обов'язки (спадщина) (стаття 1216 ЦК України); членам сім'ї померлого передаються суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів тощо, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя (ч. 1 ст. 1227 ЦК України); до складу спадщини входить також вклад у банку (фінансовій установі) (ч. 2 ст. 1228 ЦК України), страхові виплати (відшкодування) (ч. 1 ст. 1229 ЦК України) [2] тощо.

Важливим правовим наслідком смерті особи, є припинення шлюбу, в якому він перебував: згідно із частиною 1 статті 104 Сімейного кодексу смерть одного з подружжя є підставою припинення шлюбу [3].

Прикладів виникнення, зміни чи припинення прав і обов'язків внаслідок смерті особи, можна наводити безліч, але й наведених видається достатньо. Як бачимо, смерть однозначно несе зміну правового становища як померлої особи, так і її рідних. І так було завжди. Іще за римським правом, правовим наслідком смерті одного з подружжя вважалося, зокрема, припинення шлюбу, набуття родичами статусу спадкоємців, адже спадкування Юліан визначав як «ніщо інше, як наступність в усіх правах, що їх мав небіжчик» (Д. 50.17.62) тощо [4, с. 285, 424].

Про актуальність та значимість справ про встановлення факту смерті військовослужбовців стали говорити після 2014 року, адже з 2014 року Україна фактично перебуває у стані війни з рф. Реалії війни полягають й у тому, що військові дії супроводжуються втратами військовослужбовців. Та одна справа, коли це відбувається за обставин, які дають можливість доставити тіло до місця його зберігання, проведення медичної експертизи, документального оформлення, передачі сім'ї для поховання, й інша, коли загибель військовослужбовця сталася в зоні бойових дій і обставини не дозволяють забрати тіло, або військові дії проводилися на тимчасово окупованій території України і туди немає доступу, або ж трагічна подія загибелі військовослужбовця сталася на неокупованій території України, але тіло знайти неможливо з різних причин.

Обставин, за яких тіла загиблих військовослужбовців не вдається знайти, або транспортувати тощо, безліч.

Наприклад, в одній із справ про встановлення факту смерті військовослужбовця зазначено, що згідно із актом про настання смерті, складеним помічником командира військової частини, офіцером з бойового управління, комендором команди бойового управління, матросом та іншими, військовослужбовець, щодо якого судом встановлювався факт смерті під час виконання бойового завдання, помер/загинув в районі Кінбурської коси, внаслідок влучення ракети в правий борт катера в районі машинного відділення. Після того, як катер почав йти під воду, члени екіпажу (підписанти акта) попливли до рятувального надувного плоту. Катер затонув з зазначеними координатами. Внаслідок ракетного удару пропало безвісті 11 членів екіпажу [5].

В іншій справі зазначається, що за результатами службового розслідування встановлено, що 07 березня 2022 року у м. Макарів внаслідок авіаудару сталася потрапляння снаряда на територію

ДП «Макарівський хлібзавод». Згідно з поясненнями очевидця, старший солдат ОСОБА 1 під час виконання бойового завдання у м. Макарів Київської області загинув внаслідок бомбардування ворожою авіацією території хлібзаводу, де він знаходився. Під час пошуково-рятувальних робіт тіла старшого солдата ОСОБА 1 серед загиблих не виявлено. Заходи з впізнання тіла ОСОБА 1 в морзі Житомирського обласного бюро судово-медичної експертизи результатів не дали [6].

Подекуди у документах побратимами загиблого зазначається, що «зادля збереження життя та здоров'я були змушені відступити на раніше займані позиції. Евакуювати тіло військовослужбовця через інтенсивність мінометно-артилерійських обстрілів не вдалося» [7].

Прикладів, які свідчать про обставини загибелі військовослужбовця, та причини, які унеможливили забрати тіло, можна наводити безліч. У кожному випадку своя трагічна історія. Але наразі слід зазначити, що кожна обставина загибелі військовослужбовця та відсутності тіла загиблого, має значення для вирішення справ про встановлення факту смерті військовослужбовця, та реалізації у майбутньому його родичами прав та обов'язків.

Обставини, за яких загинув військовослужбовець та причини, які унеможливили забрати тіло із зони виконання бойового завдання, як свідчать матеріали судової практики, зазначаються у різних документах, як то повідомлення територіального центру комплектування про смерть військовослужбовця, довідка про загибель військовослужбовця, що видається військовою частиною, акт про настання смерті, що складається побратимами на місці загибелі та підписується ними тощо. Однак, ці документи хоча й мають правове значення для родичів загиблого військовослужбовця, для подальшої реалізації ними своїх прав у відношенні майна загиблого, отримання юридичного статусу, державних вилат чи компенсацій тощо, тим не менш не є обґрунтованою підставою для отримання свідоцтва про смерть встановленого законом зразка, а саме свідоцтво про смерть є тим документом, який сприяє реалізації зазначених прав та інтересів. Отже, перед заінтересованими особами стоїть задача отримати саме свідоцтво смерті.

Порядок отримання свідоцтва про смерть будь-якої особи, в тому числі й військовослужбовця, урегульовано Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [8].

Згідно із статтю 2 зазначеного закону смерть будь-якої фізичної особи – акт цивільного стану, подія, яка є нерозривно пов'язаною із фізичною особою та припиняє її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. У цій же статті міститься імперативне положення, згідно із яким смерть підлягає державній реєстрації.

Зазначені положення саме у такій редакції відображені й у статті 49 Цивільного кодексу України.

Єдиним органом, що уповноважений державою здійснювати державну реєстрацію актів цивільного стану – це органи державної реєстрації актів цивільного стану, які прийнято скорочено називати органами ДРАЦСу (частина 2 статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

Офіційне визнання і підтвердження державою факту смерті – мета державної реєстрації смерті (частина 1 статті 9 Закону).

Як випливає із положень частини 1 статті 3 цього ж Закону, відомості про смерть підлягають обов'язковому внесенню до двох державних реєстрів: 1) до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та 2) до Єдиного державного демографічного реєстру.

Державний реєстр актів цивільного стану громадян – це єдина компютерна база даних про акти цивільного стану, внесені до них зміни і доповнення, видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану та витягів з Реєстру. Згідно із пунктом 7 Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, про померлу особу вносяться відомості: прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), стать, громадянство, дата смерті, у якому віці померла особа, місце смерті та її причина, дата і місце народження, реєстраційний номер облікової картки платника податків, серія і номер свідоцтва про смерть тощо [9].

Внесення відомостей про смерть особи до Єдиного державного демографічного реєстру, який являє собою електронну інформаційно-телекомунікаційну систему, призначену для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення інформації про особу та про документи, що оформлюються із застосуванням засобів Реєстру, сприяє не лише демографам у їх професійній діяльності, пов'язаній із вивченням процесів чисельного розвитку населення, його відновленням, взаємозв'язків зменшення чи збільшення населення із різними явищами, а й допомагає правникам у здійсненні повноважень, науковцям у дослідженнях різного роду тощо. Наприклад, «Порядок доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру», затверджений у 2023 році Кабінетом Міністрів України, дозволяє нотаріусам отримувати інформацію про дійсність документів, відомостей або інших персональних даних [10], тобто якісно вчинювати нотаріальні дії.

Державна реєстрація акту смерті проводиться шляхом складання актового запису про смерть – документу, який містить персональні відомості про померлу особу, складається у двох примірниках.

Актовий запис смерті, відповідно до частини 3 статті 9 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» є безспірним доказом факту смерті, до спростування його у судовому порядку.

Документами, які є підставою державної реєстрації смерті, згідно із частиною 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», є:

1) документ встановленої форми про смерть, виданий закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою;

2) рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час або про оголошення її померлою.

З приводу даного положення слід зауважити, що воно не зовсім збігається із положеннями пункту 1 розділу 5 Наказу Міністерства юстиції України № 52/5 від 18.10.2000 року «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», якими також встановлено підстави для державної реєстрації смерті. Згідно із пунктом 1 розділу 5 зазначеного Наказу, підставами державної реєстрації смерті є: а) лікарське свідоцтво про смерть; б) фельдшерська довідка про смерть; в) лікарське свідоцтво про перинатальну смерть; г) рішення суду про оголошення особи померлою; г) рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час; д) повідомлення державного архіву або органів Служби безпеки України у разі реєстрації смерті осіб, репресованих за рішенням несудових та судових органів; е) повідомлення установи виконання покарань або слідчого ізолятора, надіслане разом з лікарським свідоцтвом про смерть [11].

Верховним Судом у даному сенсі зазначається, що пункт 1 розділу 5 Наказу «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», «деталізує положення статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [12].

Серед документів, встановлених частиною 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», пунктом 1 розділу 5 Наказу «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», немає такого документа як акт про настання смерті, який, як зазначають юристи, що практикують, часто надаються родичам загиблого військовослужбовця [13], а отже, саме такий акт, як правило, надається родичами органам ДАЦСу, який, у зв'язку із невідповідністю документу, який вимагається частиною 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», та підтверджує факт смерті військовослужбовця, відмовляє у державній реєстрації та видачі свіцтва про смерть, та видає відповідний лист про відмову.

Таким чином, у заінтересованих осіб лишається лише один шлях захисту своїх прав, свободи та інтересів – звернутися до суду із заявою про встановлення факту смерті військовослужбовця. І акт про настання смерті, підписаний свідками події загибелі військовослужбовця, безпосереднім командуванням тощо, у подальшому слугуватиме доказом, який підтверджує такий факт.

В контексті специфіки справ про встановлення факту смерті військовослужбовця, звертає на себе увагу частина 2 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», якою встановлено строки подання заяв про державну реєстрацію смерті: не пізніше трьох днів з дня настання смерті або виявлення трупа, а в разі якщо неможливо одержати документ закладу охорони здоров'я або судово-медичної установи, – не пізніше п'яти днів.

Із зрозумілих причин, про які, в тому числі, йшлося й вище, зазначене положення не працює у випадках, пов'язаних із державною реєстрацією смерті військовослужбовця. Акти, довідки, повідомлення про смерть військовослужбовця та відсутність тіла загиблого, як правило, надходять не одразу після загибелі, тому звернення заінтересованих осіб до органів ДРАЦСу, затягується.

В контексті питання про співвідношення таких правових явищ як смерть фізичної особи та смерть фізичної особи – військовослужбовця, важливе значення має положення частини 1 статті 18 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», згідно із якою про факт державної реєстрації акту цивільного стану (смерті), органом державної реєстрації актів цивільного стану видається свідоцтво про смерть.

Слід зазначити, що якщо йдеться, наприклад, про біологічну смерть у лікарні, лікарем видається встановленої форми довідка про смерть із даними про померлого, причини смерті тощо. Така довідка є підставою для видачі органом ДРАЦСу свідоцтва про смерть, і це дає право на захоронення особи, набуття родичами у подальшому прав, реалізації інтересів тощо. У випадку ж із загибеллю військовослужбовця, тіло якого не знайдено, лише рішення суду про встановлення факту смерті військовослужбовця може бути підставою видачі органом ДРАЦСу свідоцтва про смерть, про що й йдеться у частині 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану».

У статті 21 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», встановлено підстави відмови в державній реєстрації актів цивільного стану. Для справ про встановлення факту смерті військовослужбовця значення має пункт перший частини зазначеної статті, відповідно до якої у державній реєстрації актів цивільного стану може бути відмовлено, якщо державна реєстрація суперечить вимогам законодавства

України. Специфікою справ про встановлення факту смерті військовослужбовця, як раз і є та обставина, що заінтересована у встановленні факту смерті військовослужбовця особа не має документу встановленої форми про смерть, що виданий закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою, та який вимагається частиною 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» для видачі свідоцтва про смерть. Сасме про цей факт часто зазначається й у Постановах Верховного Суду, з посиланням на статтю 21 зазначеного Закону [14].

Викладення положень щодо державної реєстрації факту смерті у Законі України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», що продемонстрована вище, не дає уявлення про послідовність дій органів ДРАЦСу. Враховуючи логіку речей, дані про померлого, які вносяться до Реєстрів, про які йшлося вище, видається правильним висновок, що юридичний факт смерті особи можна вважати підтвердженим державою за тріади умов та у такій послідовності: 1) складання органом ДРАЦСу актового запису про смерть – документу, який містить персональні відомості про померлу особу; 2) видачею органом ДРАЦСу свідоцтва про смерть; 3) внесення орагом ДРАЦСу відповідних відомостей про померлу особу до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та до Єдиного державного демографічного реєстру.

Ітак, свідоцтво про смерть – той документ, яким держава офіційно підтверджує факт смерті особи. І це стосується усіх, без виключення, осіб, як пересічних, так і військовослужбовців. І лише у разі володіння свідоцтвом про смерть, можна реалізувати права, пов'язані із смертю близької людини.

Але, що стосується смерті військовослужбовців, тіло яких не знайдено, заінтересовані у встановленні факту смерті військовослужбовця особи, звертаються спочатку до органів ДРАЦС з вимогою про видачу відповіді-відмови у видачі свідоцтва про смерть.

Органи ДРАЦС вимушені надавати такого роду документи, адже у осіб, що звертаються з такими заявами, немає документів встановленої форми про смерть, які видаються закладами охорони здоров'я або судово-медичною установою, чи рішенням суду.

Така відповідь-відмова ДРАЦСу, у сукупності із іншими доказами, є підставою для звернення до суду, і, як зазначають практики, відіграє роль специфічного доказу, який підтверджує намагання заінтересованої особи врегулювати питання до звернення до суду [15].

Отже, факт смерті військовослужбовця у разі, якщо відсутнє тіло загиблого, за наявності документів, які підтверджують його смерть і зникнення тіла, або ж про неможливість забрати тіло із зони бойових дій, можна встановити лише у судовому

порядку, але звернення заінтересованої особи до органу ДРАЦСу є обов'язковим в силу вимог Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», та напрацьованої судової практики.

Наслідком ухвалення судом рішення про встановлення факту смерті військовослужбовця, є видача органом ДРАЦСу свідоцтва про смерть військовослужбовця.

Оскільки предметом даного дослідження є правова природа факту смерті військовослужбовця, не можна оминати питання про теоретичний характер такого факту. В цивільній, цивільній процесуальній теоріях факти прийнято поділяти на дії та події. Й це також іде з римського права, яке вже згадувалося вище. Автори підручника «Римське право» зазначають, що факт (*factum* – зроблене) означає дійсну, реальну подію або дію: землетрус, народження дитини, укладення договору, укладення шлюбу тощо. Дії – це факти, які настають за волею людей (наприклад, укладення різного роду правочинів). Факти, що мають правове значення, тягнуть певні правові наслідки, називаються юридичними [16].

В теорії судового доказування, яка найбільш повно розкриває зміст поняття «факт», вченими також зазначається, що однією з найбільш поширених класифікацій юридичних фактів у сучасній процесуальній науці, є поділ фактів на дії та події. При цьому смерть однозначно відносять до події, що не залежить від волі особи [17, с. 271].

Причин смерті людини може бути безліч. І для правових наслідків смерті причина смерті подекуди відіграє важливу роль. Наприклад, якщо смерть особи настала внаслідок злочинних дій родича, то такий родич позбавляється права на спадкування. Смерть, що настала внаслідок самогубства – факт, який зумовлений діями самого померлого. Але це також подія, проте, причинно – наслідковий характер настання смерті різниться. Тому не можна вважати, що у разі самогубства смерть необхідно вважати як факт-дію.

Якщо ж смерть настала внаслідок поранень, не сумісних із життям, під час виконання бойових дій, – це факт-подія, яка не залежала від волі військовослужбовця.

Зникнення тіла військовослужбовця за певних обставин, як-то, прямого попадання ракети, забороненої зброї, яка спалює тіло тощо, тобто коли тіла фактично немає, також є фактом, який може, за наявності певних документів, сприяти ухваленню судом рішення про встановлення факту смерті військовослужбовця. У випадку ж, коли свідків, які були очевидцями події, що стала причиною смерті, немає, можуть виникати припущення про потрапляння в полон тощо. І у цьому разі швидше йтиметься про оголошення особи померлою.

Таким чином, незалежно від причин смерті, смерть – це факт-подія, і цей висновок під-

тримувався більш старшим поколінням вчених [18, с. 269], та підтримується й сьогодні дослідниками правових наслідків смерті людини [19, с. 166–170].

Міркування про вплив причин смерті на правові наслідки зумовлюють думку про те, що якщо ми говоримо про саму смерть як юридичний факт, то видається обґрунтованим вважати причини загибелі військовослужбовця обставинами, що зумовили смерть.

І в контексті обставин загибелі військовослужбовця, важливою обставиною видається питання про те, чи настала смерть під час виконання бойового завдання. Це питання тісно пов'язане з метою звернення до суду інтересованої особи із заявою про встановлення факту смерті військовослужбовця.

Відомо, що у війську трапляються випадки, коли військовослужбовці гинуть внаслідок необережного поводження із зброєю, військовою технікою, порушень правил безпеки, вживання алкоголю, наркотиків, позастатутних відносин, самогубства, хвороби тощо. Зважаючи на це, видається правильним розрізняти обставини, які призвели до смерті військовослужбовця. У зв'язку із цим думається, що є потреба у виділенні самостійних понять «смерть військовослужбовця» та «загибель військовослужбовця».

Судова практика розгляду та вирішення справ про встановлення факту смерті військовослужбовця свідчить як раз про те, що доказывается факт загибелі військовослужбовців при виконанні бойового завдання, і це одразу говорить про те, що воїн виконував бойове завдання, спрямоване на захист України, що він загинув внаслідок агресії РФ тощо. Поняття «смерть» для таких випадків дещо десонує із фактичними обставинами справи.

У зв'язку із зазначеним правильним видається називати такі справи «справами про встановлення факту загибелі військовослужбовця під час виконання бойового завдання». Назва «справи про встановлення факту смерті військовослужбовця» є не правильною по суті, але, у зв'язку із тим, що Цивільний кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Сімейний кодекс України, та інші правові акти, оперують поняттям «смерть», урегульовують правові аспекти, пов'язані із смертю особи, вірогідно, саме тому й виникла назва «справи про встановлення факту смерті військовослужбовця».

Підсумовуючи роздуми про правову природу факту смерті військовослужбовця, видаються обґрунтованими наступні висновки:

1. Факт смерті військовослужбовця – це одночасно й *правове явище*, й *юридичний факт – подія*, з настанням якого норми матеріального та процесуального права пов'язують виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків як для загиблого бійця, так і для його рідних.

2. Якщо смерть військовослужбовця – юридичний факт, то те, що супроводжувало, впливало, зумовлювало тощо її настання – обставини смерті, які встановлюються судом і мають велике значення для задоволення чи відмову у задоволенні заяви про встановлення факту смерті військовослужбовця.

3. Факт смерті військовослужбовця у разі, якщо відсутнє тіло загиблого, за наявності документів, які підтверджують його смерть і зникнення тіла, або ж про неможливість забрати тіло із зони бойових дій, можна встановити лише у судовому порядку.

4. Однією з передумов подання до суду заяви про встановлення факту смерті військовослужбовця, є звернення заінтересованої особи до органу ДРАЦСу, на виконання вимог Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Звернення до органу ДРАЦСу є також способом намагання досудового врегулювання питання про отримання свідоцтва про смерть військовослужбовця, який є єдиним актом, що підтверджує факт смерті військовослужбовця.

5. Наслідком задоволення судом заяви про встановлення факту смерті військовослужбовця та ухвалення судом відповідного рішення, є видача органом ДРАЦСу свідоцтва про смерть військовослужбовця, реалізація рідними прав та виконання обов'язків, пов'язаних із фактом смерті.

Література

1. Анікіна Г.В. Смерть фізичної особи як юридичний факт. *Університетські наукові записки*. Хмельницький. 2008. № 4 (28). С. 166–170.

2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

4. О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. Римське право. Київ. Юрінком Інтер. 2006. С. 285, 424.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Постанова Верховного Суду. Справа № 506/358/22. Провадження № 61-7094св23.

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Постанова Верховного Суду. Справа № 295/4812/23. Провадження № 61-10246св23.

7. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 278/5415/23. Провадження № 2-о/292/35/23, Червоноармійський районний суд Житомирської області.

8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон від 01.07.2010 р. № 2398-VI/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>

9. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова від 22 серпня 2007 року № 1064 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-%D0%BF#Text>

10. Про затвердження Порядку доступу нотаріусів до Єдиного державного демографічного реєстру: Постанова від 11 липня 2023 року № 700 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2023-%D0%BF#Text> Наказ Міністерства юстиції України № 52/5 від 18.10.2000 року «Про затвердження правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні». URL: zakon.rada.gov.ua

11. Постанова Верховного Суду від 28.02.2024. Справа № 506/358/22. Провадження № 61-7094св23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117624259>

12. Даниленко Т. Встановлення факту загибелі військовослужбовця під час проходження служби можливе лише у судовому порядку. *Юридична газета online*. 29 лютого 2023. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskovove-pravo/vstanovlennya-faktu-zagibeli-viyskovosluzhbovcya-pid-chas-prohodzhennya-sluzhbi-mozhlive-lishe-u-sud.html> Постанова Верховного Суду від 28.02.2024. Справа № 506/358/22. Провадження № 61-7094св23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117624259>

13. Встановили факт смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території. 2022. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vstanovyly-fakt-smerti-viyskovosluzhbovcya-na-tymchasovo-okupovanij-terytoriyi/>

14. О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. Римське право. Київ. Юрінком Інтер. 2006. С. 351–352.

15. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України. Київ. Юрінком Інтер. 2018. С. 271.

16. Фурса С.Я. Окреме провадження у цивільному процесі України. Київ. 1999. С. 269.

17. Анікіна Г.В. Смерть фізичної особи як юридичний факт. *Університетські наукові записки*. Хмельницький. 2008. № 4 (28). С. 166–170.